

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

Warszawa, 10 grudnia 2025 r.

Dr hab. Justyna Wierzchowska, prof. ucz.

Instytut Anglistyki

Wydział Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego

Ocena rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Wilczyńskiej

pod tytułem

„Infrastruktura troski. *Maintenance art* Mierle Ladermann Ukeles”

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Agaty Jakubowskiej

i prof. UAM dr. hab. Filipa Lipińskiego

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska pani mgr Karoliny Wilczyńskiej stanowi krytyczne odczytanie działalności artystycznej (*maintenance art*) amerykańskiej artystki Mierle Laderman Ukeles, tworzącej od lat 1970-tych w Nowym Jorku. Mierle Ladermann Ukeles tworzy społecznie zaangażowane projekty, powstałe na przecięciu sztuki konceptualnej, feministycznej i *environmental art*. W swych działaniach traktuje codzienną, często niewidoczną pracę (jak sprzątanie, opieka, konserwacja sprzętów i budynków), infrastrukturę miejską oraz pracę służb porządkowych, konserwatorskich i remontowych (takich jak sanitacja czy mycie okien biurowców) jako materiał dla twórczości artystycznej, umożliwiającej unaocznianie ukrytej pracy oraz procesów umożliwiających funkcjonowanie miasta. W ten sposób wykorzystuje swoją działalność artystyczną jako narzędzia krytyki społecznej. Przedłożona rozprawa zawiera kompleksowy przegląd i analizę twórczości Ukeles z wykorzystaniem metodologii z zakresu teorii krytycznej, studiów kulturoznawczych, krytyki sztuki oraz historii urbanistycznej oraz bogatego materiału źródłowego.

Dobra 55, 00-312 Warsaw/Poland

phone number: +48 22 55/314 24; +48 22 55/314 25

e-mail: sekretariat.instytutow-katedr.wn@uw.edu.pl

www.ia.uw.edu.pl

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

Rozprawa doktorska mgr Karoliny Wilczńskiej jest niezwykle obszerna, wraz z bibliografią zajmuje ponad czterysta stron. Jest adekwatnie ilustrowana: zawiera zarówno reprodukcje prac, notatek artystki oraz kadrów z działań performatywnych i instalacji. Ilustracje pozwalają uzmysłwić sobie szeroką skalę tematyczną, duży zakres czasowy oraz trajektorię działań artystycznych omawianych w pracy. Rozdziały podzielone są na podsekcje, które łączą teorię z działaniami Ukeles oraz przedstawiają analizy poszczególnych prac i działań artystki. Bibliografia jest rozbudowana i różnorodna, co pokazuje, że Autorka przeprowadziła solidne kwerendy w różnego typu instytucjach związanych z twórczością artystki. Wszystko to zasługuje na ogromny podziw, szczególnie biorąc pod uwagę fakt, że pani mgr Wilczyńska przebywała w Nowym Jorku w ciągu zaledwie jednego roku akademickiego.

Autorka podzieliła swoją pracę na trzy główne części: 1. wprowadzenie kontekstu i metodologii, przedstawienie celu badań oraz wykorzystanych materiałów badawczych; 2. omówienie kluczowych dla *maintenance art* zjawisk i pojęć; 3. analiza twórczości Ukeles w ramach wyszczególnionych przez samą artystkę pól aktywności twórczej: prywatnego (praca reprodukcyjna w domu), ogólnego (władza publiczna i infrastruktura) i dotyczącego Ziemi (natura i kapitocen). W części pierwszej zatytułowanej „Wprowadzenie - *maintenance art* w epoce kryzysu troski” Autorka dokonuje przeglądu teorii przydatnych do analizy tematu (w szczególności koncepcji Nancy Fraser, Silvie Federici i Mariny Vishmidt) oraz rekonstruuje recepcję twórczości Ukeles w odniesieniu do myśli feministycznej, sztuki konceptualnej oraz społecznie zaangażowanej (w tym praktyki społecznej i aktywizmu miejskiego), *land artu* oraz aktualnie rozwijającej się krytyki kultury w nurcie nowego materializmu i ekofeminizmu. W części tej analiza przeprowadzona jest w dwóch wymiarach: jako namysł nad chronologią zmian paradygmatów interpretacyjnych wśród krytyków/odbiorców twórczości Ukeles oraz omówienie polityczno-społecznej historii Nowego Jorku, z którym nierozzerwalnie złączona jest jej twórczość.

Część druga, zatytułowana „*Maintenance art* – analiza manifestu jako ramy pojęciowej” poświęcona jest wytyczeniu i sprobematyzowaniu głównych kierunków analizy. Autorka

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

omawia tu Manifest artystki z 1969 roku, który następnie wykorzystuje jako podstawę organizacji ostatniej części pracy. Część ta, zatytułowana „Warunki środowiskowe systemu *maintenance*” jest najbardziej rozbudowana (zajmuje trzy czwarte tekstu – prawie trzysta stron na ogólną liczbę czterystu stron pracy) i w obrębie wyszczególnionych przez Ukeles obszarów omawia szczegółowo jej działalność artystyczną: performance, instalacje, a także wieloletnią współpracę (rezydenturę) z nowojorskimi zakładami oczyszczania miasta. Podsumowując: przedmiotem rozprawy jest praktyka artystyczna (*maintenance art*) Mierle Laderman Ukeles, realizowana w Nowym Jorku od lat 1970-tych do czasów obecnych, rozumiana jako zespół działań artystycznych, które podejmują zagadnienia dotyczące opieki oraz utrzymywania systemu społecznego, infrastruktury społecznej oraz zasobów naturalnych.

Na wstępie mojej recenzji chcę podkreślić godny podziwu rozmach i szczegółowość pracy, które zdradzają niezwykłą wytrwałość badawczą oraz zaangażowanie Autorki w temat. Rozprawa doktorska pani mgr Karoliny Wilczyńskiej jest niezwykle obszerna, wraz z bibliografią zajmuje ponad czterysta stron. Jest adekwatnie ilustrowana: zawiera zarówno reprodukcje prac, notatek artystki oraz kadrów z działań performatywnych i instalacji. Ilustracje pozwalają uzmysłowić sobie skalę tematyczną, zakres czasowy oraz trajektorię działań artystycznych omawianych w pracy. Rozdziały podzielone są na podsekcje, które łączą teorię z działaniami Ukeles oraz przedstawiają analizy poszczególnych prac i działań artystki. Praca ma złożoną strukturę, do czego powrócę w dalszej części recenzji.

W swojej rozprawie doktorskiej pani mgr Wilczyńska wykazuje się umiejętnością odczytania i aplikacji złożonych teorii socjologicznych i kulturoznawczych, ich syntetyzowania oraz selekcji elementów potrzebnych do analizy sztuki. Sprawnie porusza się w nomenklaturze kulturoznawczej oraz posiada obszerną znajomość literatury przedmiotu. Co równie godne podziwu, choć w moim odczuciu zbyt delikatnie uwypuklone w pracy, Autorka nawiązała kontakt z instytucjami kluczowymi dla twórczości Ukeles oraz z samą artystką. Dzięki tym kontaktom uzyskała dostęp do materiałów archiwalnych, w tym dokumentów

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

niepublikowanych i dotychczas nie skatalogowanych. Stanowi to oryginalny i unikalny wkład w rozwój pola badawczego oraz badaniami dotyczącymi twórczości Ukeles.

Działalność artystyczna Mierle Ledermann Ukeles posiada istotny wymiar etyczny. Dlatego też w przedłożonej pracy kluczowe jest rozróżnienie między klasycznym pojęciem etyki, wywodzonej w szczególności od Immanuela Kanta a pojęciem, którym kieruje się w swojej twórczości analizowana w pracy artystka. W 1982 roku w w publikacji zatytułowanej *Innym głosem* amerykańska psycholożka feministyczna Carol Gilligan wprowadziła pojęcie etyki troski, przeciwstawiając je kantowskiej etyce sprawiedliwości, która jest kulturowo kodowana jako męska. Wprowadziła tym samym element relacyjny w miejsce abstrakcyjnych kategorii, które według Kanta wyznaczają kryteria dla obowiązków moralnych. Twórczość Ukeles, jako silnie usytuowana i nakierowana na empirycznie istniejących ludzi, porzuca sztywny kod moralny na rzecz zaangażowania w realne sytuacje pracowników *maintenance*.

Innym ważnym punktem odniesienia do analizy twórczości Ukeles jest koncepcja wykładającej w Nowym Jorku teoretyczki politycznej Nancy Frazer dotycząca kanibalistycznej natury kapitalizmu. Jest ona rozumiana jako żerowanie na pracy opiekuńczej oraz zasobach naturalnych, które są bezgranicznie eksploatowane, a jednocześnie unieważniane i traktowane jak oczywistość. Mechanizm ten skutkuje coraz większą erozją więzi społecznych, pogłębiającym się kryzysem troski, oraz destrukcją zasobów naturalnych. To zjawisko, typowe dla neoliberalnej logiki ekonomicznego wzrostu jest odzwierciedlone w twórczości Ukeles już w samym wyborze przestrzeni aktywności: zakłady oczyszczania miasta lub miejskie wysypisko śmieci, gdzie unaocznia ona realne skutki tego procesu. Trzecim istotnym narzędziem badań są obserwacje amerykańskiej krytyczki Mariny Vishmidt dotyczące mitu autonomii sztuki, który podtrzymywany jest przez instytucje czerpiące z tego mitu zyski ekonomiczne i kulturowe. Ukeles obnaża pozorną autonomię sztuki i związanych z nią instytucji poprzez interwencję w przestrzeń (zarówno wychodzenie z muzeum, jak i wprowadzanie obiektów z zakresu *maintenance* do galerii), eksponując powiązania między obydwoma sferami ludzkiej aktywności. Istotne jest, że wszystkie trzy teoretyczki w różnych rejestrach wyrażają założenie,

Dobra 55, 00-312 Warsaw/Poland

phone number: +48 22 55/314 24; +48 22 55/314 25

e-mail: sekretariat.instytutow-katedr.wn@uw.edu.pl

www.ia.uw.edu.pl

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

że *maintenance* (czyli działalności obejmujące dbanie o społeczną infrastrukturę oraz dotyczące opieki i troski) stoi w sprzeczności z kapitalistyczną ideologią nieskończonej akumulacji kapitału i postępu. Przekonanie to znajduje się w centrum artystycznej działalności Ukeles.

Praca doktorska pani mgr Wilczyskiej posiada liczne mocne strony. Należą do nich bardzo obszerny materiał badawczy, wykorzystanie słabo rozpoznanych źródeł, oraz wykorzystanie teorii socjologicznych i kulturoznawczych do analizy sztuki. Dowodzą one umiejętności Autorki krytycznej selekcji materiału, aplikacji heterogenicznych narzędzi badawczych do analizy wizualnych i performatywnych tekstów kultury. Całość pracy dowodzi, że jest to niezwykle ambitny projekt badawczy, wykraczający rozmiarem i zakresem tematu ponad przeciętną rozprawę doktorską o porównywalnej tematyce. W moim odczuciu zakres tematyczny pracy jest tak obszerny, że mogły stanowić podstawę kilku prac o węższym ujęciu poszczególnych podzbiorów tematu. Nieliczne usterki formalne wydają się wynikać z ogromu materiału i mogą być łatwo poprawione. W treści pracy szczególnie podobają mi się odczytania prac Ukeles w odniesieniu do klasycznych tropów sztuki zachodniej, takich jak freski Michała Anioła w Kaplicy Sykstyńskiej, *Fontanna Duchampa*, czy *drip-painting* Jacksona Pollocka. Są one celne i dobrze ilustrują strategię rozszerzania definicji sztuki, podejmowaną na różne sposoby przez artystki feministyczne. Chciałabym gorąco zachęcić Autorkę do większej odwagi w przedstawianiu własnych myśli kosztem obszernych omówień koncepcji innych badaczy i badaczek.

Przechodzę teraz do uwag, które w większości przypadków stanowią propozycje zmodyfikowania niektórych fragmentów dysertacji pani mgr Wilczyńskiej, a nie są zamierzone jako wyłączna krytyka pracy. Jak pisze Autorka, koncepcja *maintenance art* powstała w reakcji Ukeles na politykę urbanistyczną w Nowym Jorku oraz w wyniku kryzysu twórczego związanego z macierzyństwem, określany jako „kryzys produkcyjno-reprodukcyjny”. Uważam, że trop macierzyństwa jest niezwykle ciekawy i mniej zbadany niż zagadnienia związane z polityką funkcjonowania Nowego Jorku i różnicami klasowymi. W szczególności ciekawa jest relacja między kulturową figurą matki a pracą *maintenance*. Relacja ta jest

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

wzmiankowana w pracy marginalnie, a wydaje się być jednym z kluczowych powodów ułatwiających kulturową niewidzialność *maintenance* (stereotypowe postrzeganie matek jako „naturalnie” poświęcających swój czas i wysiłek na zaopiekowanie innych). Takie genderowe odczytanie, wprost wyrażone na stronie 316. („Dlaczego oni [społeczeństwo] nas nienawidzą? (...) Bo myślą, że jesteśmy ich MATKAMI”) stanowi ciekawe rozpoznanie dotyczące kulturowej feminizacji prac opiekuńczych i *maintenance*, a także powiązań między eksploatacją ziemi a eksploatacją pracowników. Kwestia ta jest poruszona w pracy, ale może stanowić temat oddzielnej analizy.

Na ogólniejszym planie wydaje mi się, że warto pełniej opisać relacje między twórczością Ukeles a twórczością współczesnych jej artystek feministycznych, takich jak Mary Kelly (nie tylko omówionego na stronach 152-156 *The Nightcleaners*, 1975, ale również *Post-Partum Document*, który silnie uwidacznia niewidzialną pracę kobiet oraz wprowadza temat realnego doświadczenia macierzyństwa jako tematu sztuki), Barbara Kruger, Martha Rosler w *Semiotics of the Kitchen* (1975) oraz Laura Mulvey z Peterem Wollenem w *Riddles of the Sphinx* (1977), które podejmowały tematy związane z opieką, sferą domową, ciałem i reprodukcją oraz z hasłem „prywatne jest polityczne,” które zostało krótko omówione na stronie 136. Wyżej wymienione artystki są w pracy wzmiankowane, natomiast pogłębiona analiza mogłaby lepiej naświetlić oryginalność aktywności Ukeles również w kwestii podejmowania tematu realnego doświadczenia macierzyństwa, który w latach siedemdziesiątych stanowił artystyczną transgresję. W kontekście pracy z ziemią istotnym punktem odniesienia może być twórczość Jenny Holzer, jednej z czołowych postaci amerykańskiego *land artu*.

Chciałabym również zasugerować, że w celu obszerniejszego omówienia tych powiązań można ograniczyć część poświęconą omówieniu koncepcji dotyczących problematyki związku kapitalizmu i pracy opiekuńczej na rzecz rozważań dotyczących heterogenicznych i selektywnych przedstawień tematyki związanej z opieką i macierzyństwem w dyskursie i sztuce feministycznej drugiej fali. Bardzo ciekawe jest zestawienie Ukeles i Pollocka, ale co najmniej równie ciekawe byłoby zestawienie Ukeles i mieszkającej na Brooklynie młodszej

Dobra 55, 00-312 Warsaw/Poland

phone number: +48 22 55/314 24; +48 22 55/314 25

e-mail: sekretariat.instytutow-katedr.wn@uw.edu.pl

www.ia.uw.edu.pl

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

artystki Janine Antoni, która w performansie *Loving Care* (1993) zanurzała włosy w wiadrze z czarną farbą i malowała nimi posadzkę galerii, zmuszając publiczność do opuszczenia pomieszczenia. Byłoby to tym ciekawsze, że w wywiadzie z wczesnych lat dwutysięcznych Antoni przyznała, że nie zna twórczości drugofalowych artystek. Pokazuje to frapujący brak ciągłości w sztuce feministycznej mimo stosowania podobnych środków i pomysłów koncepcyjnych.

Kolejnym ciekawym tropem porównawczym są prace Krzysztofa Wodiczki realizowane w latach 1980-tych i 1990-tych w Nowym Jorku. Podobnie jak Ukeles, Wodiczko nawiązywał relacje z ludźmi, których dotyczyła jego działalność artystyczna, w szczególności w pracach *Homeless Vehicle Project* z lat 1987–89 oraz *Poliscar* z 1991 roku. Wiele elementów twórczości Ukeles jest obecnych w pracach Wodiczki, między innymi upublicznianie zazwyczaj niewidocznej podszewki neoliberalnego kapitalizmu, krytyczny namysł nad obowiązującym kontraktem społecznym oraz wykorzystanie infrastruktury jako materiału twórczości. Uważam, że warto zbadać, czy zbieżności te wynikały ze swoistego ducha czasu, czy też artyści wymieniali pomysły i szukali wzajemnych inspiracji. Autorzy tacy jak Florian Malzacher, czy wzmiankowany w pracy Tom Finkelpearl piszą o obydwójgu w podobnym tonie. Wiemy ponadto, że zarówno Ukeles, jak i Wodiczko brali udział w projekcie *Light Up Philadelphia* w 1987 roku.

Bardziej ogólna uwaga dotyczy słabej obecności kategorii kluczowej w amerykańskich teoriach krytycznych. Brakuje mi mianowicie głębszego namysłu nad zagadnieniem rasy oraz zależnością między tą kategorią a wykonywaniem zawodów typu *maintenance* w Stanach Zjednoczonych (zob. dane *US Bureau of Labor Statistics*, <https://www.bls.gov/opub/reports/race-and-ethnicity/2023/>). Autorka przywołuje kilkakrotnie czarną feministyczną krytyczkę bell hooks, jednak bez bardziej bezpośredniego odniesienia jej obserwacji do sytuacji niebiałych kobiet (oraz mężczyzn) odniesienia te wydają się niedostatecznie przekonujące. Autorka słusznie podkreśla rozczarowujący brak przełożenia aktywności Ukeles na realne zmiany społeczne, jednak zbyt mało podkreśla fakt, że w kraju

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

takim jak Stany Zjednoczone podział pracy oparty na rasie jest kluczowy. Na zdjęciach dokumentujących performance *Handshake Ritual* (strony 294-301) wszyscy (oprócz jednego) pracownicy zakładów oczyszczania wydają się osobami niebiałymi. Dla porównania, pracownicy administracyjni, przedstawieni na stronach 313-315 są w przeważającej większości biali. Czy fakt, że wyglądająca na białą artystka pochodzenia żydowskiego występowała jako orędowniczka widzialności takich osób ma znaczenie? Czy była postrzegana przez pracowników służb miejskich jako osoba uprzywilejowana? Jeśli tak, to jakie to miało/ma znaczenie?

Podczas lektury zastanawiałam się również nad zasadnością przeprowadzenie konstruktywnej krytyki samego pojęcia *maintenance*. Klasyczne badaczki feministyczne takie jak Charlotte Gilman Perkins, Simone de Beauvoir, czy Shulamith Firestone krytykowały macierzyństwo jako instytucję reprodukującą porządek patriarchalny. Podobne rozumowanie można zastosować do pojęcia *maintenance*. Jeśli prace tego typu służą utrzymywaniu trwania istniejącego systemu społecznego, to wybór tego pojęcia na określenie sztuki krytycznej zdaje się problematyczne. Jak słusznie zauważa pani mgr Wilczyńska, samo uwidocznienie *maintenance* poprzez działania artystyczne nie prowadzi jeszcze do zmiany. Zastanawiam się, czy w trakcie pracy Autorka miała możliwość przedyskutować to zagadnienie z artystką. Kwestia ta pozostaje dla mnie jednym z tematów, który zasługuje na dalszą refleksję, mimo że krytyka niedostatecznego wpływu działalności Ukeles na zmiany społeczne jest obecna w pracy.

Ostatnia uwaga nie jest *stricte* merytoryczna, lecz dotyczy sposobu organizacji pracy oraz jej struktury wewnętrznej. Aktualny podział pracy na wstęp i dwie części, z których jedna ma sześćdziesiąt stron i jednopoziomą strukturę, a druga prawie trzysta i bardzo złożoną, wielopiętrową organizację rozdziałów, podrozdziałów i kolejnych sekcji, utrudnia lekturę i zaciemnia hierarchię ważności omawianych zagadnień. Uważam, że rozbieżność tekstu na cztery części lub po prostu cztery rozdziały poprawiłoby przejrzystość wywodu oraz relacji między analizowanymi zjawiskami i teoriami, a tym samym usprawniło odbiór tekstu. Sugerowałabym

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

również ujednolicenie tytułów, podtytułów i tytułów sekcji tak, żeby na poszczególnych poziomach były uporządkowane według jednej kategorii lub kryterium, gdyż w obecnej formie utrudniają podążanie za treścią wywodu oraz lokalizowanie konkretnych fragmentów tekstu na podstawie spisu treści.

W świetle wszystkich powyższych uwag i sugestii chciałabym zaznaczyć, że uważam, iż po przeorganizowaniu pracy, usunięciu powtarzających się fragmentów, ewentualnym wprowadzeniu skrótów i uzupełnień, a także zredagowaniu tekstu pod kątem stylistycznym, korekcie nielicznych błędów w zapisie nazw własnych (dotyczy to w szczególności imion i nazwisk wymienianych osób oraz tytułów prac), a także interpuncji i formatowania **warto zgłosić rozprawę do publikacji.**

Reasumując, **pozytywnie oceniam rozprawę doktorką pani mgr Karoliny Wilczyńskiej, zatytułowaną „Infrastruktura troski. *Maintenance art* Mierle Ladermann Ukeles”,** doceniając w szczególności jej tematyczny rozmach, ambicje badawcze i wytrwałość Autorki oraz wykorzystanie słabo znanych materiałów źródłowych i dokumentujących.

Biorąc wszystkie powyższe obserwacje pod uwagę z pełnym przekonaniem wnioskuję o **uznanie rozprawy za spełniającą wymogi określone w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst jednolity: Dz. U. z 2023 roku poz. 742 z późn. zm.) i wnoszę o dopuszczenie pani mgr Karoliny Wilczyńskiej do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.**

Dr hab Justyna Wierzchowska

Prof. ucz. UW

Dobra 55, 00-312 Warsaw/Poland
phone number: +48 22 55/314 24; +48 22 55/314 25
e-mail: sekretariat.instytutow-katedr.wn@uw.edu.pl
www.ia.uw.edu.pl